

Ivona SMOLČIĆ

Filozofski fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Croaticum - Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik

ivsmolcic@ffzg.hr

UDK: 81-112

Pregledni rad

Review paper

Primljeno: 29. rujna 2025.

Prilozi za uvid u jezikoslovna stajališta Ignjata Alojzija Brlića

SAŽETAK

Hrvatski se jezik u jezičnim priručnicima počeo opisivati početkom 17. stoljeća, no u Slavoniji se ta aktivnost javila otprilike 150 godina poslije, kad je Slavonija postala dio Habsburške Monarhije. Prvim jezikoslovnim djelom u tadašnjoj Slavoniji smatra se naslov *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik* (1761) autora Blaža Tadijanovića, dok je Matija Antun Reljković bio drugi Slavonac koji je objavio jezični priručnik, naslovljen: *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767). *Grammatik der illyrischen Sprache* (1833, 1842, 1850) Ignjata Alojzija Brlića (Brod na Savi, danas Slavonski Brod, 1795 – Cernik kod Nove Gradiške, 1855) pisana je njemačkim jezikom i goticom. Brlić je upamćen i kao kontroverzan jer je u okviru hrvatskog narodnog preporoda bio zagovornik ideje da Hrvati prihvate ćirilicu, no zanimljivo je kako tu praksu nije primijenio na primjeru vlastitog jezikoslovnog priručnika. Brlić je poznat kao nezaobilazna osoba u povijesti hrvatskog jezikoslovlja, a njegov je trag u okvirima nacionalne filologije golem, iako je s današnjeg aspekta nedovoljno valoriziran kao takav.

KLJUČNE RIJEČI: *ilirski jezik; Ignjat Alojzije Brlić; gramatika; hrvatski narodni preporod; Zora dalmatinska*

Uvod

Plemićka obitelj Brlić podrijetlom je iz Hercegovine. Za vrijeme osmanlijskih provala prebjegla je u Bosnu, odakle se uputila u selo Svinjar, odnosno u današnju općinu Davor. Najstariji Brlić o kojem postoji siguran pisani dokument jest Lovro (Laurencius) Brlić rođen oko 1690. godine (Brlić-Mažuranić 1934: 10). Povijest je upamtila i Andriju Antuna (1757 – 1804), sina Mate Brlića, koji je bio najugledniji trgovac u Brodu na Savi (Brlić-Mažuranić 1934: 11), čiji je sin jezikoslovac Ignjat Alojzije Brlić (1795 – 1855). Dok se u franjevačkom samostanu obrazovao na latinskom jeziku, poslije je završio požešku gimnaziju. Budući da je zarana ostao bez oca, nakon gimnazije majka ga je poslala u Vukovar, ne bi li ondje izučio trgovački zanat i nastavio obiteljsku trgovačku tradiciju. Iako je ostvario uspješnu trgovinsku karijeru, svaki je slobodan trenutak posvećivao jeziku i književnosti, što se iščitava iz njegovih riječi: „Moj je konj od uvika bio – knjiženstvo, a za ostala sam se slabo ikada brinuo“ (Brlić, Ignjat Alojzije 1942). Osim jezikoslovljem, bavio se i očuvanjem narodne starine, skupljajući stare pjesmice, molitve, gatalice, što je sve objavio njegov sin Dr. Ignjat Brlić pod nazivom *Uspomene na stari Brod*, a za to je djelo povjesničar Rudolf Horvat napisao da su „najbolji izvor za povijest grada Broda“ (Rem, 1981: 38). Također, prevodio je s latinskog i njemačkog jezika pjesme i igrokaze, a među važnijim naslovima ističe se Palmotićeve *Kristijada (Krstovka iliti život i dila gospodina Isukrsta)*, koju je prepjevao u desetercima, nasuprot dubrovačkim osmercima. U tom je kontekstu Pavao Pavličić napomenuo kako je Brlić Palmotićeve spjev „prilagodio novim vremenima i približio suvremenom čitatelju“ (Pavličić 1998: 173). Također, Brlić je objavljivao *Ilirski kalendar* (1836 – 1855), čija je svrha bila poučavanje i zabavljanje puka. Naime, šira mu je intencija bila približiti djela dubrovačkih autora slavonskom (slabo obrazovanom) čitatelju. Ipak, prema riječima Stane Vukovac „najljepše stranice koje je napisao ovaj plemeniti čovjek“ (Vukovac, 1993: 428) pisma su koja je razmijenio sa sinom Andrijom Torkvatom. Riječ je o korespondenciji započetoj 1835. godine, koja se vodila na trima jezicima: na latinskom, njemačkom i „ilirskom“. Zbirka sadržava politički, povijesno i kulturno zanimljivo štivo iz kojeg se iščitavaju

važne informacije za proučavanje hrvatske povijesti 19. stoljeća. Prema Remu, vrijednost tih pisama može se usporediti s prepiskom Strossmayer-Rački (usp. Rem, 2011). Zaključno, Ignjat Alojzije Brlić tijekom života isticao se na različitim područjima javnog i kulturnog djelovanja. Osim kao trgovac, istaknuo se kao jezikoslovac, književnik, prevoditelj te čuvar narodne starine, a njegovom je zaslugom podignuta Državna djevojačka škola (1834) (Rem 1981:65). Dodajmo kako ga je godine 1850. car Franjo Josip odlikovao kolajnom za literarne zasluge – *pro artis et litteris* – ali Brlić nije želio da mu kolajnu na svečan način preda novi biskup Strossmayer. Nakon smrti 1855. godine, pokopan je u kripti franjevačkog samostana u Cerniku.

Politički i društveni kontekst jezikoslovnog rada Ignjata Alojzija Brlića

Jezikoslovni rad Ignjata Alojzija Brlića pripada razdoblju hrvatskog narodnoga preporoda. Vrijeme je to početka izgradnje hrvatskog nacionalnog identiteta i jezika, koje je nadahnuto idejom o zajedničkom podrijetlu u okviru čega je uspostavljen mitski prostor stanovnika starog Ilirka koji Ljudevit Gaj opisuje u svojem *II. proglassu (Danica 1836)*¹, a čime se konstituirao prostor identiteta temeljen na ideji zajedničkog etničkog i jezičnog podrijetla Južnih Slavena. Ilirci su političkim pokretom nastojali okupiti partikularne identitete, dok su procesom standardizacije jezika omogućili profiliranje pojma nacionalna književnost te omogućavanje zasnivanja književnosti kao autonomnog područja. Početak ilirskog pokreta smješta se u godinu 1835. te je povezan s Gajevim *Narodnim novinama* i njezinim prilogom *Danica horvatsko-slavonsko-dalmatinska*, poslije *Danica ilirska*, u obliku književnog časopisa. Novine su bile tiskane na kajkavskom narječju te grafijom koja se povodila za mađarskim primjerom, dok su pokretači namjeravali što skorije uvesti štokavštinu i novu grafiju, s ciljem zblizavanja

¹ „Ova Europe lira jest Iliria na tri ugle med Skradom (Škutari), Varnom i Belakom (Vilah) osnovana. Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istria, Krainska, Štajerska, Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Dubrovnik, Bosna, Crna Gora, Srbia, Bulgaria i dolnja Ugarska. Što možemo sada, gdje svaki za slogom uzdiše, bolje željeti nego da se na velikoj Europe liri sve nesložne strune opet slože i slastjom ugodnih glasovah proslave vėkovitu mladost sėdeće dėvojke.“ (Gaj 1997: 113)

sa svim Hrvatima i ostalim Slavenima jer Gaj je jezik smatrao „najjačim potpornjem narodne samostalnosti“ (Šicel, 1972: 18). Za utvrđivanje vlastitog nacionalnog identiteta, preporoditeljima je prije svega bio potreban program. Tako se programatski tekstovi mogu pratiti u trima fazama: prva se sastoji od problematike jezika, druga u pokušaju podizanja jezika na estetsku kategoriju te na shvaćanje književnosti kao autonomne vrijednosti te treća koja se svodi na prikaze te na predviđanja daljnjeg tijeka. Kad je jezik u pitanju treba spomenuti inicijativu zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca, koji je godine 1790. na Ugarsko-hrvatskom saboru u Požunu branio hrvatske interese protiv velikomađarskih težnji te se zalagao protiv nametanja mađarskog jezika. Svoje jezične preokupacije prikazao je djelom *Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije* (1813) gdje predlaže sakupljanje narodnog blaga. Poziva kler svoje biskupije na popisivanje ilirskih riječi, poslovice i narodnih pjesmama. Iako jezik naziva ilirskim, on napominje kako teži sakupljanju „čistih riječi“, a takvima smatra „riječi horvatske i slavonske“. U to vrijeme hrvatska je inteligencija nastojala prevladati razlike u književnom jeziku i iznaći rješenje za jedinstven način pisanja, pa se uoči preporodnog pokreta pojavila tendencija za objavljivanjem novina na narodnom jeziku. Jezičnu reformu naposljetku je proveo Gaj svojom knjižicom *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja* (1830).

No, vratimo se siječnju 1835. godine, kad je objavljen prvi broj *Danice Horvatske, Slavonske i Dalmatinske*. U tom je pogledu bila aktualno pitanje ortografije, pa se tako Brlić priključio raspravi, iznijevši razloge radi kojih se zalaže za ćirilicu, što je obznanio riječima: „Od 6 milionah Iliracah, od kojiju se 3 miliona kirilice derže! – to je ono, što mene na kirilicu goni, a ne njezina lěpota, ja bo podpuno lěpotu lěpšu latinskih slovah pripoznajem, i dražja su mi od kirilice, ali sloga narodna još bi mi milija bila, nego li Abeceda, ili Azbuka“ (Brlić, 1835). Dodao je i kako se slaže s Gajevim prijedlozima za dijakritički pravopis, ali samo pod uvjetom da ga i Srbi prihvate. Ukoliko Srbi ne bi prihvatili novi pravopis, utoliko „bi bolje bilo, da se i mi kirilice što prije poprimimo“ (Ibid). Čuveni jezikoslovac i predvodnik Zagrebačke filološke škole Vjekoslav Babukić u istom broju *Danice* odgovara Brliću riječima

kako je razumnije da Srbi prihvate novi dijakritički pravopis, nego da svi oni koji se služe latinicom pređu na ćirilicu (Ibid). Iako je Brlić djelomično prihvatio Gajev pravopis, nastavio se zalagati za ćirilicu, a u prilog svojem mišljenju navodi podjelu slavenskih dijalekata prema Josefu Dobrovskom. U tom smislu prvom redu dijalekata pripadaju ruski, crkvenoslavenski, ilirski ili srpski, hrvatski te slovenski dijalekti, a drugom redu slovački, češki, lužičkosrpski te poljski dijalekti. Prema Brliću, svi dijalekti u drugome redu koriste latinicu, a u prvome redu petnaest šesnaestina koristi ćirilicu te se pita zašto ta jedna šesnaestina ne prihvati ćirilicu. Nastavlja kako je hrvatski dijalekt bliži crkvenoslavenskom i ruskom negoli poljskom i češkom, stoga smatra kako je logično da Hrvati prihvate ćirilicu. U tom kontekstu Brlić napominje kako Hrvati „neprestano teže bijedno prepravljenoj latinici koja je puna nepotrebnih, suvišnih, nijemih znakova“ (Brlić 1842: 17-18). Ipak, Brlićeva ideja donekle se ostvarila 1836, kad je zagrebački ilirski krug odlučio sjediniti hrvatski književni jezik na osnovi štokavskog dijalekta ijekavskog izgovora, no kako su ilirske jezične reforme jačale, Brlićeva je ideja za prihvaćanjem ćirilice blijedjela. No, istovremeno se usmjerio ka kritiziranju određenih tendencija zagrebačkog jezičnog kruga, napose u kontekstu pravopisa i morfologije. Tako je 1844. godine u *Zori dalmatinskoj* objavio članak naslova *Uredničtvu Dalmatinske Zore* u kojemu objašnjava da je jezik „pučka svetinja, u koju nesmiemo maloumno dirati“. U tom smislu, 1848. godine piše sinu Andriji Torkvatu Brliću kako zagrebački ilirci kvare hrvatski jezik riječima: „Pak još nepostidno viču, svi u slogu! Sloga jim je u ustima, al oni samo ono za slogu drže, tko njih u svemu slipo nasliđuje, sve ostale - za nesložne proglašujuć, koji se usude njihove magarečine rešetati; vele bo: tko nije s nama, onaj je protiva nama“ (Brlić, 1942; prema Pismo 98, 1848). Brlić je naime pokušavao ispraviti ono što je smatrao pogrešnim u jezikoslovnom radu zagrebačkih iliraca, smatrajući kako „Glagolaši i Cirilcipišutern, smert, perst i. o. I predjašnji Serblji tako pišu, osim Vuka i nekvojih novijih serbskih knjixarah. – Pišu i još dan danas Slavonci, Hervati, Krajnci, Koratjani, i Štajerci – piše i Gaj u prostom govoru a i Rusi pišu: kerst, vert, pertina. – Pjevajuchi, ili narodne, ili cerkvene pjesme, čuje se

od puka pred erom slovo e, n. p. vertilo se kolo na okolo. ili: Isukerste moj propeti! – i t.d. – dakle ja mislim da je podobno da mi tu starinu s tim više zaderximo s čim jezik naš inojetičnim opor i tvergne pokazujemo. r je zaisto kod Slavjanah slovo poluglasno, al ga bez nuxde ne trebamo ogoliti!“ (Brlić, *Zora damlatinska*, 1844 prema Maštorvić – Mirić, 1999: 242). Brlić naime smatra kako je Gajev dočetak /ar/ nije u skladu s tradicijom slavenskih naroda te da „imamo pisati e pred r, kad za njim suglasnik ide, i da je onda e u izgovoru njemo“ (Ibid). U jednom od svojih pisama sinu Andriji Torkvatu navodi: „Mi dakle, razboritija bratjo! ostanimo pri preprostu e, i pišimo po razlogu: kerst, perst, tern, makar nas baš i kekavcima imenovali, a pustimo Zagrebačke Ilire, nek oni ilirišu dok nedoilirišu, to Vas moli, i to vam priporučuje, Stari Berlić“ (Ibid). Za Brlića uzori ne bi trebali biti dubrovački i dalmatinski pisci, nego „živo narječje“, odnosno narodna književnost proistekla od Kačića Miošića, Reljkovića, Došena i dr. Osim navedenog, Brlić pogrešnim smatra i množinu triju padeža, odnosno dativa, lokativa i instrumentala, stoga tvrdi: „Zagrebeci neznaju što bi s lokativom, želeć ga od dativa i socijativa razlučit, prave od njegov genitiv“ (Brlić, 1942 prema Pismo, 1846). U članku naslova *O izobraženju i knjiženstvu* bavi nastavcima množine imeničkih deklinacija muškog roda te osporava upotrebu zagrebačkih nastavka -om, -em u dativu, -i u instrumentalu te -ah, -ih u lokativu, raspravljajući o njihovim alternativama za što predlaže nastavak -im u dativu, -mi u instrumentalu te -ma u lokativu.

U kontekstu kritiziranja zagrebačkih iliraca, Brlić se posebno fokusirao na Babukića, također rodnom Slavonca, za kojeg u istom pismu navodi: „Babukiću se veoma čudim, što se od njih za nos voditi dade, znajući naš krasni materinski jezik od oca, matere, roda i sve Požege. Ele mu budi!“ (Ibid). Za njegovu gramatiku pak piše: „Ovih sam dana baš njegovu slovnici proučio - i nahodim da je čovik daleko s puta zašao ~ i sanjke ili svoje fantazije - kano stogod stalnoga našem jeziku prišiv - kakono je njegov duali moga druga. - Vrlo je lahko onako Gramatiku napisat; nije upravah po živom jeziku pravio, nego je po svojoj smisli jezik u uprave okovao - pak u zao čas tako mladež truje, i s puta na strmputicu vodi, i slušaju ga - jer ima svidokah u Zagrebu“ (Ibid). Ideje zagrebačkog jezičnog kruga bile su

razlog konflikta sukoba između Ignjata Alojzija Brlića i njegova sina Andrije Torkvata Brlića, kojima je on bio sklon. Stoga, Brlić stariji tvrdi: „Bistroumni ljudi dokuče i upotrebit znaju, što je dobro, probitačno, i što valja, sami po sebi, malo jim dokazat treba; maloumnima, koji pod kokošami bisera traže - zaman je govoriti; ljudma koji nikakva razsuđenja nejmaju, nego slipo svoga krivog Boga nasliđuju, nije hasna razložno govorit - jer su bezumni, slipi i zaslipljeni. Ovo ti budi o vrstopisi što se „ar“ i „ie“ tiče, dosta, i poslidnji puta od tvoga oca rečeno i kazano, punctum“ (Ibid). „Ponuđenu Šafarikovu misao o zagrebačkom verstopisu ne trebam. Svaki ciganin svoju kobilu hvali. - Ti da si tvoga oca gramatiku pomljivo i dobro prošio može biti da bi našao razboritije uzroke protiva latinskoj abecedi, nego po zraku hvatajuć, tudjinska lukava mnenja!!!! - ele mlad si lud si, ja ti opraštam, a ti ćeš vidjeti!“ (Ibid). Naredna pisma Brlić piše ćirilicom, a potom i njemačkim jezikom.

Zaključno, prema Ivi Pranjkoviću, Ignjat Alojzije Brlić je „najkontroverznija osoba u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja“ (Pranjković, 1992: 123). Kako je i razvidno iz prethodnog dijela, Brlić je bio kritičan prema jezikoslovnim nastojanjima iliraca, dok su mu jezikoslovna promišljanja bila bliska ona Ante Kuzmanića², predvodnika Zadarske filološke škole, koji se zalagao da štokavsko-ikavski govor bude osnovicom književnog jezika. Godine 1833. u Budimu je objavio svoje djelo *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Boßnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa &c. dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird*, pisano njemačkim jezikom i goticom, dok su primjeri pisani hrvatskim jezikom i latinicom. Prema Pranjkoviću, nastala je na temelju brodsko-posavskoga govora, slavonske ikavice te slavonsko-posavskoga staro-štokavskoga naglasnoga sustava (Ibid, 123). U predgovoru, autor napominje kako je napisao diletantsko djelo, koje sadrži mnoštvo materijala koji može koristiti nekom učenom čovjeku nadarenom s

2 Ante Kuzmanić (Split, 1807 – Zadar, 1879), hrvatski publicist i liječnik. Bio je na čelu zadarskoga jezično-kulturnoga kruga odupirući se talijanizaciji i germanizaciji. Pokrenuo je prvi književni tjednik na hrvatskome jeziku u Dalmaciji, *Zoru dalmatinsku* (1844) te petnaestak drugih listova. Zagovarao je sjedinjenje Dalmacije s ostatkom Hrvatske i uporabu zajedničkoga hrvatskog imena. Njegova je težnja bila da Dalmacija bude središte hrvatskoga kulturnog života te da se hrvatski književni jezik oblikuje na temelju ikavske štokavštine, što je bilo u opreci s Gajevom jezičnom vizijom (usp. Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kuzmanic-ante>).

više vremena i truda (Brlić, 1833: 9). Također, navodi i kako je u slobodno vrijeme bilježio primjedbe na Reljkovićevu *Novu slavonsku i nimačku gramatiku* (1767), pa je odlučio nanovo napisati Reljkovićevu gramatiku (Brlić 1833: 5-6). Dodaje kako ne bi započeo pisati vlastitu gramatiku da se prethodno upoznao s Karadžićevom (Ibid, 8). Što se tiče naziva „ilirski“, tvrdi kako Bošnjaci, Dalmatinci i Dubrovčani svoje radove i dalje „krste“ kao ilirske. Nadalje, navodi kako nitko ne sumnja da su nekada u zemlji koja se danas imenuje tolikim imenima sjedište imali stari Iliri, pa je „ilirski jezik“ najprimjereniji naziv jer kada bi jezik u svojoj gramatici nazvao slavonskim ili srpskim to bi u ostalih Ilira izazvalo ljubomoru (Ibid, 4).

Jezična obilježja Brlićeve Gramatike

Jedno od temeljnih načela Brlićeva jezikoslovna rada jest da gramatičar treba biti vođen narodnom uporabom jezika, što navodi u Predgovoru riječima: „Ja pripoznajem da moja Gramatika mlogo pogrješakah imati moxe, al se s tim razgovaram, da sve što je u njoj upisano, sve je iz pučkih ustah uzeto, ja nisam ništa nadodavao, nego sam uprave po onom obdjelavao, što je xivo u pučkima ustih. Za to se nikakva ukora ne bojim!“ (Brlić 1833: 8). Brlićevo jezikoslovno djelo podijeljeno je na poglavlja koja su navedena sljedećim redoslijedom: „Von den Rechtlesung und Rechtschreibung“ („O pravogovoru i pravopisu“), „Von den biegsamen Redetheilen“ („O promjenjivim vrstama riječi“), „Von den vier unbiegsamen Redetheilen“ („O četiri nepromjenjive vrste riječi“), „Von den Wortfügung“/“Syntaxis“/ („O sintaksi“), „Najpotrebitije rycsi“, „Narycsja“, „Razgovori“, „Razlicsite porekli, i izreci“, „Narycsja“, „Mali dogadjaji, Pricse, i Pripovysti“. Brlić, kako je razvidno, donosi nekolicinu (12) svakodnevnih razgovora u dijaloškom obliku, kao i popis frazema te popis narodnih izreka i riječi namijenjenih strancima za učenje hrvatskog jezika.

U svojem djelu Brlić razlikuje osam vrsta riječi, a to su: „ime“, „zaimē“, „glagoli“, „pričastje“, „prislov“, „predlog“, „veznik“, „medmetak“. Dok su prve četiri vrste promjenjive, druge četiri su nepromjenjive. Imenske riječi dijeli na: imenice, pridjeve i brojeve (Brlić 1833: 24-25). Navodi kako

ilirski jezik, kao i njemački i latinski, poznaje dva broja (jedinu i množinu) i tri roda (muški, ženski, srednji). Ilirski jezik poznaje tri stupnja (pozitiv, komparativ i superlativ), kao i sedam padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokativ, instrumental). Nadalje, pridjeve dijele u tri skupine, a to su: pridjevi koji izražavaju obilježje stvari, pridjevi koji ukazuju kome stvar pripada i pridjevi koji označavaju vrijeme, red i bit (Ibid, 66). Također, razlikuje neodređene i određene pridjeve koje razlikuje po stupnjevima, a to su pozitiv, komparativ, i superlativ. Brojeve definira kao riječi kojima imenujemo brojeve (Brlić 1833: 25) te ih dijeli u dvije velike skupine: određeni i neodređeni. Druga promjenjiva vrsta riječi koju Brlić obrađuje u svojoj gramatici jesu zamjenice, za koje napominje kako se koriste ne bi li se izbjeglo ponavljanje imenica te ih dijeli u sedam skupina, a to su: osobne, posvojne, pokazne, odnosne, upitne, neodređene te povratne (Ibid, 94). Treća promjenjiva vrsta riječi u Brlićevoj gramatici su glagoli, koje definira kao riječi koje uz subjekt govora vežu radnju i ukazuju na vrijeme radnje (Ibid, 107). U nastavku prepoznaje osam vrsta glagola: pomoćni, aktivni, neutralni, pasivni, povratni, bezlični, nepravilni i nepotpuni (Ibid, 107-108). Prema složenosti glagole dijeli na jednostavne, složene i dvostruko složene, prema podrijetlu na osnovne i izvedene, a prema trajanju na svršene i nesvršene. Od glagolskih kategorija opisuje lice, rod, broj, način i vrijeme, a prepoznaje tri lica: prvo lice, drugo lice, treće lice, kao i tri roda: muški, ženski i srednji. Brlić prepoznaje dva broja: jedninu i množinu te devet glagolskih načina, a to su: indikativ, kondicional, dopusni način, imperativ, infinitiv, supin, particip, gerundiv te glagolsku imenicu. Također, prepoznaje tri osnovna glagolska vremena: prošlo, sadašnje, buduće. Četvrta promjenjiva vrsta riječi u Brlićevoj gramatici jesu participi, koje dijeli na dvije kategorije. Prvu kategoriju čine participi koji su promjenjivi po rodu, broju i padežu, a ta se kategorija participa dijeli na sljedeće potkategorije: participi sadašnjega vremena, participi prošloga vremena te participi prošloga vremena koji su oblikovani od glagola „biti“ (Ibid, 205). Drugu kategoriju čine oni participi koji imaju samo rod i broj, a dijele se na: participium praeteriti temporis activum te participium praeteriti temporis (Ibid).

Popis nedeklinabilnih vrsta riječi Brlić započinje priložima. U tom smislu prepoznaje 15 skupina priloga koje dijeli po porijeklu te po značenju, a to su: prilozi načinjeni od imenica i pridjeva, prilozi nastali od brojeva, prilozi koji označuju mjesto, prilozi koji označuju vrijeme, prilozi koji označuju poredak, prilozi koji označuju količinu, prilozi koji označuju kakvo uspoređivanje, prilozi koji znače kakvu tvrdnju, prilozi s niječnim značenjem, prilozi koji označuju sumnju, prilozi s pokaznim značenjem, prilozi upitnoga značenja, prilozi koji označuju kakvo okupljanje, prilozi koji označuju kakvo izdvajanje, različiti prilozi. Druga nedeklinabilna vrsta riječi u Brlićevoj gramatici su prijedlozi, koje autor definira kao riječi koje se stavljaju ispred imenica ili zamjenica kako bi se preciznije utvrdili određeni odnosi u kojima jedna osoba ili stvar stoji s drugom (Ibid, 220). Treća takva vrsta su veznici, kojima se povezuju ili razlažu riječi, rečenice i fraze (Ibid, 228). Prepoznaje deset skupina veznika, a to su: sastavni, rastavni, pogodbeni, suprotni, dopusni, uzročni, zaključni, redni, poredbeni, isključni (Pranjkočić 1999: 178). Posljednja skupina nepromjenjivih vrsta riječi u Brlićevoj gramatici su usklici koje dijeli u dvije velike skupine, a to su: ljudski i životinjski. Ljudske usklike po značenju dijeli u 16 skupina, a to su: usklici radosti, usklici bola, usklici divljenja, usklici iznenađenja, usklici ohrabrenja, usklici dozivanja, usklici odgovaranja, usklici zgražanja, usklici prijetnje, usklici tjeranja, usklici smijanja, usklici izrugivanja, željni usklici, usklici proklinjanja, različiti usklici, usklici podrijetlom iz stranih jezika (Pranjkočić 1999: 179). S druge strane, životinjske usklike dijeli u četiri skupine, odnosno na „usklike kojima se životinje mame“, „plaše“, „tjeraju“ te „zaustavljaju“ (Pranjkočić 1999: 179).

Zaključno, Ignjat Alojzije Brlić svoju gramatiku piše nastavno na tradiciju slavonskih gramatika, no ona nije isključivo slavonska, nego ima tendenciju biti ilirska, kao što sugerira i njezin naslov. Brlićeva je želja bila da jezik bude što jedinstveniji ne bi li se tako rasprostranjivala književnost jer, kako navodi, Dalmatinac i Srbijanac nerado se odlučuju na čitanje knjiga koje su napisane u Slavoniji, a jednako tako postupa i Slavonac s dalmatinskim i srpskim knjigama jer im „oko vrijeđaju različiti načini pisanja, a uho različiti

izgovori glasa jata“ (Brlić 1833: 11). Stoga, Brlić nastoji pomiriti slavonsku tradiciju sa suvremenom ilirskom, pa nastoji „slavonsku, uz neke korekcije, nametne ostalim članovima ilirske zajednice“ (Pranjkočić 1992: 129). Jedna od tih korekcija bila je neutralno /y/ koje piše na mjestu starog jata. U jednom od svojih članaka objavljenih u *Zori dalmatinskoj* argumentira kako slična rješenja postoje i u ćirilicnom i u glagoljičnom pismu: „U našim zemljama čujemo izgovarat: mliko, mleko, mljeko, i mlijeko; lipa, lepa, ljepa, i lijepa i. t. d. ovo je ovako moralo od davne starine biti, za to je S. Ciril ovu smutnju jamio sa svojim slovom ѣ, pak napisao мѣко, ѣпа, i t. d. a tako isto ima i glagoljica svoje slovo ѣ, koje nek svaki po svojoj chudi i običajuštije i, e, je i ije, - ovo je vele dobro tako uredjeno, i ja smotrivši tu potrebu u našem jeziku, metnio sam u prvom izdanju moje slovnice (štampane u Budimu 1833) na izbich toj smutnji, na mjesto cirilovog ѣ, slovo gerčko-latinsko y i pisao sam mlyko, lypa, ostavljajuchnek svako ovaj y štije po svom običaju, i, e, je, ili ije“ (Brlić, prema Maštrović – Mirić, 1995: 156).

Nadalje, Ignjat Alojzije Brlić koristio se tradicionalnim slavonskim slovopisom, koji je primjerice koristio i Reljković, a koji obuhvaća 23 latinska slova, čemu Brlić dodaje prethodno spomenuto /y/, kao refleks jata. Također, Brlić /č/ piše kao ch, /ć/ kao cs, /š/ kao sh, /đž/ kao cx, slogotvorno /r/ kao er, /ž/ kao /x/, prema čemu su njegova rješenja u skladu sa slavonskom gramatičkom tradicijom 18. stoljeća. Također, grafijska posebnost Brlićeve gramatike su grafemi gj', nj' i lj' za foneme /đ/, /nj/ i /lj/. Grafeme gj', nj' i lj' uveo je kako bi razlikovao primarne foneme od sekundarnih, koji su rezultat glasovnih promjena. Stoga, razlikuje morfo(fo)neme (dj, lj, nj, tj) od fonema (gj', lj', nj', ch). U kontekstu glasovnih promjena, napominje kako su rezultat morfo(fo)nologije, a ne fonologije (Pranjkočić, 1992: 127). Posebnosti njegove gramatike su i izjednačavanje dativa, lokativa i instrumentala množine u sve tri deklinacije. Naime, Brlić je bio pristaša ilirskog pokreta, no ujedno je iskazivao otvorenu kritiku prema jezikoslovnom radu zagrebačkih iliraca, smatrajući kako je dvoglas /ar/ ogromna pogreška novoga zagrebačkog pravopisa. Suprotno tome, smatrao je kako bi Hrvati trebala zadržati dvoglas /er/, prisutan u prethodnoj jezičnoj tradiciji. Pogrešnim je smatrao i dvoglas /ie/

na mjestu nekadašnjeg jata, smatrajući kako je ispravnija varijanta /je/, kao i množinske nastavke za dativ, lokativ i instrumental množine. Brlić je smatrao da umjesto zagrebačkih nastavka –om/-em u dativu, -i u instrumentalu te –ah/-ih u lokativu treba pisati u dativu nastavak -im, u instrumentalu –mi, a u lokativu –ma. Stoga, Brlić se radi sloga, u drugom izdanju svoje Gramatike priklonio ilirskoj grafiji, odnosno iako je bio ikavac, prihvatio je jekavicu.

U kontekstu pisma, u svojem Predgovoru Brlić napominje kako se Hrvati i Srbi služe istim jezikom koji jedni bilježe latiničnim, a drugi ćirilničnim slovima, čemu je uzrok vidio u vjerskim razlozima usmjerenima ka dokazivanju da su knjige napisane latiničnim slovima napisali katolici, a one pravoslavci. Kako bi pokazao nelogičnost bilježenja istog jezika različitim pismima, daje primjere nekoliko država u kojima žive stanovnici različitog religijskog opredjeljenja koji se koriste istim pismom, pa se referira na Englesku, Francusku, Njemačku (Brlić 1833: 12). Nadalje, Brlić poziva katoličke Ilire, odnosno Hrvate, da prihvate ćirilicu te Srbe pravoslavce da čitaju knjige koje su napisali katolici jer bi tako u svoj jezik manje uvodili ćirilizme i rusizme, budući da se hrvatski nacionalni jezik razvija neovisno od crkve još od 15. stoljeća. Osim toga, zalagao se i da katolici čitaju knjige pravoslavnih autora jer bi u njima pronašli izraze koji bi ih oslobodili potrebe da tvore nove riječi po uzoru na njemačke i latinske (Ibid, 14).

Zaključak

Ignjat Alojzije Brlić isticao se na različitim područjima javnog i kulturnog djelovanja. Bio je trgovac, jezikoslovac, književnik, prevoditelj, čuvar narodne starine, stoga se zaključuje kako je za životu imao važnu ulogu u društvenom, ali i kulturnom životu onodobne Hrvatske. Njegov jezikoslovni rad pripada razdoblju hrvatskog narodnog preporoda te se izravno nastavlja na slavonsku gramatičku tradiciju Tadijanovića i Reljkovića. Brlićevo je glavno jezikoslovno djelo *Grammatik der Illyrischen Sprache* (1833), kao posljednja slavonska gramatika 18. stoljeća, koja je specifična po tome što isključivo gramatika slavonskog jezika, nego je gramatika ilirskog jezika.

Njezin autor razlikuje osam vrsta riječi („ime“, „zaima“, „glagolj“, „pričastje“, „prislov“, „pridstavak“, „veznik“, „medmetak“) od kojih su prve četiri promjenjive, a druge četiri nepromjenjive. Posebnosti njegove gramatike su grafem /y/ umjesto nekadašnjeg jata, grafemi gj', nj' i lj' za foneme /đ/, /nj/ i /lj/ (čime je pokušao napraviti razliku između primarnih i sekundarnih fonema) te izjednačavanje dativa, lokativa i instrumentala množine u sve tri deklinacije. Naime, Brlić je bio pristaša ilirskog pokreta, no ujedno je iskazivao otvorenu kritiku prema jezikoslovnom radu zagrebačkih iliraca, smatrajući kako je dvoglas /ar/ ogromna pogreška novoga zagrebačkog pravopisa. Suprotno tome, smatrao je kako bi Hrvati trebali zadržati dvoglas /er/. Pogrešnim je smatrao i dvoglas /ie/ na mjestu nekadašnjeg jata, smatrajući kako je ispravnija varijanta /je/, kao i množinske nastavke za dativ, lokativ i instrumental množine. Brlić je smatrao da umjesto zagrebačkih nastavka –om/-em u dativu, -i u instrumentalu te –ah/-ih u lokativu treba pisati u dativu nastavak -im, u instrumentalu –mi, a u lokativu –ma.

Naposljetku, razvidno je kako jezikoslovni rad Ignjata Alojzija Brlića nije imao bitniju ulogu za razvitak hrvatskog književnoga jezika tijekom devetnaestostoljetnih standardizacijskih procesa. Iako se njegova gramatika smatrala pokrajinskom, a njegov rad imao atribute povijesnog priloga narodnom napretku, njegova su jezikoslovna promišljanja ipak imala odjeka i to radi diskusija koje je potaknuo u kontekstu postizanja jezičnog jedinstva.

LITERATURA

Brlić, Ignjat Alojzije (1833) *Grammatik der Illyrischen Sprache wiesolche in Boßnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa &c. dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Teutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich bürgerl. Handelsmanne und Magistrathe der k. k. freien militär. Kommunität Brood in Slawonien. Ofen: gedruckt mit königl. Ungar. Universitäts - Schriften.*

Brlić, Ignjat Alojzije (1842) *Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Dalmatien, Kroatien, Slawonien, Bosnien, Serbien, und & den Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Für Deutsche verfat und herausgegeben von Ignatz Al. Berlich Zweite durchgesehene aus verbesserte Auflage. Agram: gedruckt und im Verlage bei Franz Suppan, k.k.pr. Buchdrucker und Buchhändler.*

Brlić, Ignjat Alojzije (1885) *Uspomene na stari Brod III. Brod na Savi*: Brzotisak H. Schulmana.

Brlić, Ignjat Alojzije (1942) *Pisma sinu Andriji Torkvatu: 1836-1855*. Zagreb: Hrvatski izdavački bibliografski zavod.

Brlić-Mažuranić, Ivana (1934) *Uvod k zbirci starih pisama od godine 1848.- 1852*. Zagreb: Tipografija.

Gaj, Ljudevit (1997) „II proglas“ u: *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*, prir. M. Šicel, Matica hrvatska, Zagreb, str. 113 – 116.

Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan (1995) *Zora Dalmatinska: [1844-1849]*: u pet svezaka: svezak 1. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

Maštrović, Tihomil i Mirić, Milan (1999) *Zora Dalmatinska: [1844-1849]*: u pet svezaka: svezak 3. Zagreb: Erasmus: Nacionalna i sveučilišna biblioteka.

Pavličić, Pavao (1998) Ignjat Alojzije Brlić izdaje Palmotićevu Kristijadu. Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu, 24(1), Split, str. 172 – 192.

Pranjković, Ivo (1992) „Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 27, Zagreb, str. 123 – 135.

Pranjković, Ivo (1999) „Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (Opis nepromjenjivih riječi)“, *Jezikoslovlje*, 2 (1), Osijek, str. 170 – 181.

Rem, Vladimir (1981) *Stari Brod: zapisi o davnini mog grada*. Slavonski Brod: Turističko društvo.

Vukovac, Stana (1993) „Kulturno-prosvjetni karakter odnosa obitelji Brlić i Josipa Jurja Strossmayera“, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 23/24 (37-38-39), Zagreb, str. 423 – 431.

MREŽNI IZVORI

Gaj, Ljudevit 1835. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 31. Zagreb: Ljudevit Gaj. Pristupljeno 20. rujna 2025. <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=547f90de-4774-42a1-859c-d2b443e1a6cf>>

Kuzmanić, Ante. Hrvatska enciklopedija. Pristupljeno: 20. rujna 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/kuzmanic-ante>

Contributions to an Insight Into the Linguistic Views of Ignjat Alojzije Brlić

ABSTRACT

The Croatian language began to be described in linguistic manuals in the early 17th century, but in Slavonia this activity appeared roughly 150 years later, when Slavonia became part of the Habsburg Monarchy. The first linguistic work in then-Slavonia is considered to be *Svašta po malo iliti kratko složenje imenah i ričih u ilirski i njemački jezik* (1761) by Blaž Tadijanović, while Matija Antun Reljković was the second Slavonian to publish a linguistic manual, titled *Nova slavonska i nimačka gramatika* (1767).

Ignjat Alojzije Brlić's *Grammatik der illyrischen Sprache* (1833, 1842, 1850), written in German and in Gothic script, emerged later. Brlić (Brod na Savi—today Slavonski Brod—1795 – Cernik near Nova Gradiška, 1855) is also remembered as a controversial figure, as during the Croatian National Revival he advocated the idea that Croats should adopt Cyrillic; interestingly, however, he did not apply this practice in the case of his own linguistic manual. Brlić is known as an indispensable figure in the history of Croatian linguistics, and his contribution to national philology is immense, although from today's perspective it remains insufficiently recognized as such.

KEYWORDS: *Illyrian language; Ignjat Alojzije Brlić; grammar; Croatian National Revival; Zora dalmatinska*